

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ

વિરુદ્ધ

સુજીત ગણેશ નાયક એન્ડ કંપની અને અન્ય

માર્ચ ૨૧, ૧૯૯૭

[એ.એમ. અહમદી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અને કે.એસ. પરિપૂર્ણન અને

સુજાતા વિ. મનોહર, ન્યાયમૂર્તિઓ]

કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ, ૧૮૭૨ / લિમિટેશન એક્ટ, ૧૯૬૩ – કલમ ૨૮ / અનુચ્છેદ ૪૪(બી) – ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીના કલોઝ કે જે એવી શરતો ધરાવે છે કે જો કોઈ નુકસાન કે નુકસાની થયાના બાર મહિનાની અંદર કલેમ રજૂ કરવામાં ન આવે અને જો કલેમ કરવામાં આવે પરંતુ તે નામંજૂર થાય, તો આવી નામંજૂરી પછીના ત્રણ મહિનાની અંદર કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી કે દાવો શરૂ કરવામાં ન આવે, તો પોલિસી હેઠળના તમામ લાભો જપ્ત (forfeited) થઈ જશે અને

ઈન્સ્યોરન્સ કંપની જવાબદાર રહેશે નહીં – કોર્ટે ઠેરવેલ કે: આવી શરતો માન્ય અને અસરકારક હતી, ભલે દાવો કે કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે કલોઝમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલો સમયગાળો લિમિટેશન એક્ટ દ્વારા નિર્ધારિત સમયગાળા કરતાં ટૂંકો હતો – કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ તે બાધિત નથી.

સામાવાળા પેર્મે તા. ૦૫/૧૧/૧૯૭૬ અને તા. ૦૨/૦૫/૧૯૭૭ ના રોજ અપીલકર્તા-ઈન્સ્યોરન્સ કંપની પાસેથી બે ફાયર પોલિસીઓ મેળવી હતી, બંને બાર મહિનાના સમયગાળા માટે હતી અને વીમો ઉતરાવનારની મિલકતને તોફાન અને હડતાળને કારણે થયેલા નુકસાનને આવરી લેતું એક 'રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક' એન્ડોર્સમેન્ટ ધરાવતી હતી. તા. ૨૮/૦૪/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા સામાવાળાએ અપીલકર્તાને જાણ કરી કે યુનિટમાં તા. ૨૬/૦૩/૧૯૭૭ થી હડતાળ હોવાને કારણે, ઉત્પાદન અટકી ગયું હોવાથી અને ફેક્ટરીઓની બહાર પડેલો તૈયાર માલ નુકસાન પામ્યો હોવાથી પેઢીને ભારે નુકસાન થયું છે. અપીલકર્તાએ તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા જવાબ આપ્યો કે સામાવાળાને થયેલું નુકસાન ઈન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યું નથી. તા. ૧૭/૦૮/૧૯૭૭ અને તા. ૨૫/૦૮/૧૯૭૭ ના પત્રો દ્વારા સામાવાળાએ અપીલકર્તા પાસેથી નુકસાનની ચુકવણી માટે કલેમ કર્યા. તા. ૨૨/૦૯/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા, અપીલકર્તાએ સામાવાળાને થયેલા નુકસાન માટે તેની જવાબદારી નકારતો તેનો અગાઉનો જવાબ દોહરાવ્યો. તા.

૨૫/૧૦/૧૯૭૮ ના રોજ કાનૂની નોટિસ બજાવ્યા પછી, સામાવાળાએ તા. ૦૨/૦૬/૧૯૮૦ ના રોજ કલેમની વસૂલાત માટે દાવો દાખલ કર્યો. ટ્રાયલ કોર્ટે દાવો ફગાવી દીધો અને ઠેરવ્યું કે પોલિસીના 'રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક' એન્ડોર્સમેન્ટની સ્પેશિયલ કન્ડિશન ૫(૧)(બી) ને ધ્યાનમાં લેતા નુકસાની ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓ દ્વારા આવરી લેવામાં આવી ન હતી, પોલિસીનો કલોઝ ૧૯ ધ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત ન હતો અને દાવો લિમિટેશન દ્વારા સમય-બાધિત હતો. અપીલમાં, હાઈકોર્ટે ટ્રાયલ કોર્ટના નિષ્કર્ષોને ઉલટાવીને સામાવાળાના કલેમને મંજૂર કર્યો. તેથી અપીલકર્તા-ઇન્સ્યોરન્સ કંપની દ્વારા હાલની અપીલ.

અપીલ મંજૂર કરતા, આ કોર્ટે

ઠેરવ્યું: ૧. સામાવાળાના કલેમ મંજૂર કરી શકાય નહીં કારણ કે દાવો પોલિસીના કલોઝ ૧૯ તેમજ જમીના કલોઝ ૧૨ અનુસાર નિર્ધારિત સમયગાળો પૂરો થયા પછી દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨. ધ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૨૮ ને ધ્યાનમાં લેતા લિમિટેશનના સમયગાળામાં ઘટાડો કરવો અનુમતિપાત્ર નથી, પરંતુ જો નિર્દિષ્ટ સમયની અંદર તેનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો હક પોતે જ નાબૂદ

(extinction) થવો અનુમતિપાત્ર છે અને તેનો અમલ કરી શકાય છે. જો ઇન્સ્યોરન્સની પોલિસી એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો ક્લેમ કરવામાં આવે અને તે નામંજૂર થાય અને પોલિસીમાં જણાવેલા સમયની અંદર કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં ન આવે, તો પોલિસીમાંથી વહેતા લાભો નાબૂદ થઈ જશે અને ત્યારબાદની કોઈ પણ કાર્યવાહી સમય-બાધિત રહેશે, તો આવો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ના વ્યાપની બહાર રહેશે. હાલના કેસમાં ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીની શરતોના કલોઝ ૧૯ માં ઉલ્લેખિત બાર મહિનાના સમયગાળા દરમિયાન સદર ક્લેમ કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી કે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીને આધીન ન હતો. કલોઝ ૧૯ ની અસર તેથી હક પોતે જ નાબૂદ કરવાની અને પરિણામે જવાબદારી પણ નાબૂદ કરવાની હતી. અપીલકર્તા ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીને તા. ૨૮/૦૪/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા હડતાળ વિશે જાણ કરવામાં આવી હતી. વીમો ઉતરાવનાર સામાવાળાને તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ ના રોજ જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો કે પોલિસી હેઠળ અપીલકર્તાની કોઈ જવાબદારી નથી. આ બાબત તા. ૨૨/૦૮/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા દોહરાવવામાં આવી હતી. આમ છતાં તેના બાર મહિના કરતાં વધુ સમય પછી, તા. ૨૫/૧૦/૧૯૭૮ ના રોજ માંગણીની નોટિસ આપવામાં આવી હતી અને દાવો તા. ૦૨/૦૬/૧૯૮૦ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. પોલિસીનો જમીનો કલોઝ ૧૨ પણ એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો ક્લેમ કરવામાં આવે પરંતુ તે નામંજૂર થાય, તો આવી નામંજૂરી પછીના ત્રણ મહિનાની અંદર કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી કે દાવો શરૂ કરવો જ જોઈએ, તેમ

કરવામાં નિષ્ફળ જતાં પોલિસી હેઠળના તમામ લાભો જપ્ત થઈ જશે. તેથી, કોઈપણ દ્રષ્ટિકોણથી જોતા, હક નાબૂદ થઈ ગયા પછી દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે. તેથી, સામાવાળાના કલેમને મંજૂર કરવામાં હાઈકોર્ટ ખોટી હતી.

ફૂડ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, [૧૯૯૪] ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૪, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

વલ્કન ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ મહારાજ સિંહ, [૧૯૭૬] ૧ એસ.સી.સી. ૯૪૩; બરોડા સ્પીનિંગ એન્ડ વીવિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ સત્યનારાયણ મરીન એન્ડ ફાયર ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, (૧૯૧૩) ૧૫ બોમ્બે એલ.આર. ૯૪૮; પર્લ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ આત્મા રામ, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૦) પંજાબ ૨૩૬; સેક્રેટરી તાલુકા એગ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ કોર્પોરેશન માર્કેટિંગ સોસાયટી લિમિટેડ વિરુદ્ધ કસ્ટોડિયન ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, (૧૯૮૯) એ.સી.જે. ૨૬ અને હીરાભાઈ વિરુદ્ધ મેન્યુફેક્ચરર્સ લાઈફ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની, (૧૯૧૨) ૧૪ બોમ્બે એલ.આર. ૭૪૧, નો ઉલ્લેખ કરાયેલ છે.

સિવિલ અપીલ હકુમત: ૧૯૯૭ ની સિવિલ અપીલ નંબર ૨૧૩૬.

૧૯૮૭ ના એ.એસ. નંબર ૧૪૦ માં કેરળ હાઈકોર્ટના તા. ૨૭/૦૭/૮૫

ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

અપીલકર્તા તરફે વિષ્ણુ મેહરા અને કે.એમ.કે. નાયર.

સામાવાળાઓ તરફે આર.એફ. નરીમાન અને ઈ.એમ.એસ. અનમ.

સામાવાળા નંબર ૨ તરફે પ્રદીપ દીવાન અને પી.બી. અગ્રવાલા.

કોર્ટનો ચુકાદો સી.જે. અહમદી દ્વારા આપવામાં આવેલ. સ્પેશિયલ લીવ મંજૂર કરવામાં આવી.

સામાવાળા નંબર ૧ સુજીત ગણેશ નાયક એન્ડ કંપની એ કિવલોન ખાતે મુખ્ય ઓફિસ ધરાવતી કાજુની આયાત અને નિકાસનો વ્યવસાય કરતી એક નોંધાયેલી ભાગીદારી પેઢી છે. કાજુ પ્રોસેસિંગ માટે કુન્નીકોડ, મુલાવાના, પેરુમપુઝા અને અચાથિલ ખાતે તેની ચાર ફેક્ટરીઓ આવેલી છે. સામાવાળા નંબર ૧ એ અપીલકર્તા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની પાસેથી તા. ૦૫/૧૧/૧૯૭૬ અને તા. ૦૨/૦૫/૧૯૭૭ ના રોજ અનુક્રમે ૬,૦ ૦ , ૦ ૦ ૦/- રૂપિયા અને ૧,૨૦,૦ ૦ ૦/- રૂપિયાની રકમ માટે બે ફાયર પોલિસીઓ મેળવી હતી, બંને બાર મહિનાના સમયગાળા માટે હતી. બંને પોલિસીઓ નીચે મુજબની અસર સાથે તોફાન અને હડતાળનું એન્ડોર્સમેન્ટ ધરાવતી હતી:

> રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક એન્ડોર્સમેન્ટ- રૂપિયાની વધારાની પ્રીમિયમની રકમની ચુકવણીના અવેજમાં, આથી સંમત અને જાહેર કરવામાં આવે છે કે લેખિત પોલિસીમાં સમાવિષ્ટ તેનાથી વિંપરીત કોઈપણ બાબત છતાં, પોલિસી હેઠળના વીમાનો વ્યાપ તોફાન અને હડતાળના નુકસાનને આવરી લેવા માટે વિસ્તૃત થશે, જેનો અર્થ આ એન્ડોર્સમેન્ટના હેતુ માટે (હંમેશા અહીં દર્શાવેલી સ્પેશિયલ કન્ડિશનને આધીન) નીચેના કારણોસર વીમો ઉતરાવનાર મિલકતને થયેલું સીધું નુકસાન કે નુકસાની રહેશે:

>

>

> ૧. જાહેર શાંતિના ભંગમાં (ભલે તે હડતાળ કે લોક-આઉટના સંબંધમાં હોય કે ન હોય) અન્ય લોકો સાથે મળીને ભાગ લેતી કોઈપણ વ્યક્તિનું કૃત્ય જે તેની સ્પેશિયલ કન્ડિશનની કન્ડિશન ૬ માં ઉલ્લેખિત ઘટના ન હોય.

> ૨. આવા કોઈ ભંગને દબાવવા માટે અથવા દબાવવાનો પ્રયાસ કરવા માટે અથવા આવા ભંગના પરિણામોને ન્યૂનતમ કરવા માટે કાયદેસર રીતે રચાયેલા કોઈપણ સત્તાધિકારીનું પગલું.

> ૩. હડતાળને આગળ વધારવા માટે અથવા લોક-આઉટના પ્રતિકારમાં કોઈપણ હડતાળ કરનાર અથવા લોક-આઉટ કરાયેલા કામદારનું ઈરાદાપૂર્વકનું કૃત્ય.

> ૪. આવા કોઈપણ કૃત્યને રોકવા માટે અથવા રોકવાનો પ્રયાસ કરવા

માટે અથવા આવા કૃત્યના પરિણામોને ન્યૂનતમ કરવા માટે કાયદેસર રીતે રચાયેલા કોઈપણ સત્તાધિકારીનું પગલું."

>

>

અપીલકર્તાના કેસના નિર્ણય માટે સંબંધિત એવી સ્પેશિયલ કન્ડિશન નંબર ૫(૧)(બી) નીચે મુજબ છે:

> "SPECIAL CONDITIONS

> આ એન્ડોર્સમેન્ટના હેતુઓ માટે પરંતુ અન્યથા નહીં, પોલિસીની અનુક્રમે નંબરવાળી કન્ડિશનના સ્થાને નીચે મુજબ બદલવામાં આવશે:—

>

>

> CONDITION 5.

> (૧) આ વીમો નીચેની બાબતોને આવરી લેતો નથી:—

> (એ)

> (બી) કામ સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે બંધ રહેવાના પરિણામે અથવા કોઈપણ પ્રક્રિયા કે કામગીરી ધીમી પડવા અથવા અવરોધાવા અથવા બંધ થવાના પરિણામે થતું નુકસાન કે નુકસાની.

> (સી)

> (ડી)

> (ઈ)"

>

>

સામાવાળા નંબર ૧ ના કામદારોએ જે સમયગાળા દરમિયાન કોઈ કામ ન હતું તે દરમિયાન વેતનમાં વધારાની માંગણી કરી અને આ માંગણી હડતાળ તરફ દોરી ગઈ. આ મામલો ડિસ્ટ્રિક્ટ લેબર ઓફિસર દ્વારા સમાધાન માટે હાથ પર લેવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ લેબર કમિશનર તેમજ લેબર મિનિસ્ટર દ્વારા પણ તેનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો. હડતાળ કરતા કામદારોએ માલની હેરફેરમાં શારીરિક અવરોધ ઊભો કર્યો હતો. તા. ૨૮/૦૪/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા, સામાવાળા નંબર ૧ એ અપીલકર્તાને જાણ કરી કે તેની ફેક્ટરીઓમાં સ્ટાફના સભ્યો અને મજૂરો તા. ૨૬/૦૩/૧૯૭૭ થી હડતાળ પર ઉતરી ગયા છે અને હડતાળ કરનારા કામદારોએ તેની ફેક્ટરીઓમાંથી તૈયાર માલની હેરફેર મર્યાદિત કરી દીધી છે અને ટોપલીઓમાં પડેલો માલ બગડવાના અને ગુકસાન થવાના જોખમમાં ખુલ્લો પડ્યો છે. તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા, અપીલકર્તાએ સામાવાળા નંબર ૧ ને જણાવ્યું કે સામાવાળા નંબર ૧ ને થયેલું ગુકસાન પોલિસી દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યું નથી. સામાવાળા નંબર ૧ એ તા.

૧૭/૦૮/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા અપીલકર્તા પાસે રૂ. ૦,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાની એડવાન્સ ચુકવણીની માંગ કરી અને તા. ૨૫/૦૮/૧૯૭૭ ના અન્ય એક પત્ર દ્વારા રૂ. ૪,૨૮,૮૨૭.૦૧ રૂપિયાની ચુકવણી માટે પૂછ્યું. તા. ૨૨/૦૯/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા, અપીલકર્તાએ દોહરાવ્યું કે રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક એન્ડોર્સમેન્ટની કન્ડિશન ૫(૧)(બી) ધ્યાને લેતા સામાવાળા નંબર ૧ ને થયેલા નુકસાન માટે ઈન્સ્યોરન્સ કંપનીની કોઈ જવાબદારી નથી. તા. ૨૫/૧૦/૧૯૭૮ ના રોજ, સામાવાળા નંબર ૧ એ કાનૂની નોટિસ બજાવી. કલેમની વસૂલાત માટેનો દાવો તા. ૦૨/૦૬/૧૯૮૦ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

અપીલકર્તાઓએ અન્ય બાબતોની સાથે એવા આધારે દાવાનો વિરોધ કર્યો કે દાવો લિમિટેશન દ્વારા તેમજ પોલિસીની કન્ડિશન નંબર ૧૯ દ્વારા સમય-બાધિત હતો અને સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા કરાયેલો કલેમ પોલિસી દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો ન હતો. પોલિસીની કન્ડિશન ૧૯ જે બચાવ તરીકે રજૂ કરવામાં આવી હતી તે નીચે મુજબ છે:

> "Condition No. 19- કોઈ પણ સંજોગોમાં કંપની નુકસાન કે નુકસાની થયાના ૧૨ મહિના પૂરા થયા પછી કોઈ નુકસાન કે નુકસાની માટે જવાબદાર રહેશે નહીં, સિવાય કે સદર કલેમ કોઈ પેલિંગ કાનૂની કાર્યવાહી કે આનિટ્રેશનનો વિષય હોય."

>

>

સામાવાળા નંબર ૧ વતી એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે કન્ડિશન નંબર ૧૯ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત છે કારણ કે તે લિમિટેશનના કાયદા હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલા સમય કરતાં કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો સમય ટૂંકો કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. વધુમાં, સામાવાળા નંબર ૧ એ દોહરાવ્યું કે કલેમ બંને પોલિસીઓ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે, તા. ૩૦ જૂન, ૧૯૮૬ ના તેના ચુકાદા દ્વારા અવલોકન કર્યું કે કન્ડિશન નંબર ૧૯ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત નથી અને આગળ એ પણ જણાવ્યું કે દાવો અન્યથા લિમિટેશન દ્વારા સમય-બાધિત હતો કારણ કે તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા કલેમ નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો અને તા. ૦૨/૦૬/૧૯૮૦ ના રોજ દાખલ કરાયેલો દાવો આવી નામંજૂરીની તારીખથી ત્રણ વર્ષ કરતાં વધુ સમય વીતી ગયા પછીનો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે એ પણ જોયું કે રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક એન્ડોર્સમેન્ટની સ્પેશિયલ કન્ડિશન ૫(૧)(બી) ને ધ્યાનમાં લેતા નુકસાની ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસી દ્વારા આવરી લેવામાં આવી ન હતી. અપીલમાં, હાઈકોર્ટે કલેમ મંજૂર કરતા ઠેરવ્યું કે કન્ડિશન નંબર ૧૯ દાવો દાખલ કરવાના સમયગાળાને મર્યાદિત કરી શકે નહીં અને તે માત્ર સામાવાળા નંબર ૧ ને નુકસાન કે નુકસાની થયાના ૧૨ મહિનાની અંદર તેના કલેમ વિશે

જાણ કરવાની આવશ્યકતા પૂરી પાડે છે. તેણે ટ્રાયલ કોર્ટના એ નિષ્કર્ષને પણ ઉલટાવી દીધો કે કલેમ બંને પોલિસીઓ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો ન હતો. જ્યાં સુધી લિમિટેશનનો સંબંધ છે, હાઈકોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ ના પત્રને કલેમ નકારતા પત્ર તરીકે વાંચી શકાય નહીં કારણ કે ત્યાં સુધી સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા કોઈ કલેમ રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને વધુમાં એ પણ જણાવ્યું કે કોઈપણ કિસ્સામાં તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ થી ત્રણ વર્ષની છેલ્લી તારીખ ઉનાળુ વેકેશનમાં આવતી હતી અને કોર્ટ ખૂલતાની સાથે જ તા. ૦૨/૦૬/૧૯૮૦ ના રોજ દાખલ કરાયેલો દાવો લિમિટેશનની અંદર હતો.

પ્રવર્તમાન અપીલમાં, અપીલકર્તાએ રજૂઆત કરી હતી કે કન્ડિશન નંબર ૧૯ વીમો ઉતરાવનારના હકને નાબૂદ કરે છે કારણ કે નુકસાન કે નુકસાની થયાના ૧૨ મહિનાની અંદર દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. અપીલમાં વધુમાં દોહરાવવામાં આવ્યું છે કે રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક એન્ડોર્સમેન્ટની સ્પેશિયલ કન્ડિશન ૫(૧)(બી) સામાવાળા નંબર ૧ ના કલેમને બંને ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓના વ્યાપમાંથી બાકાત રાખે છે.

વધુ ચર્ચામાં પ્રવેશતા પહેલા કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ નો ઉલ્લેખ કરી શકાય:

> "Section 28. દરેક કરાર, કે જેના દ્વારા કોઈ પણ પક્ષકાર સામાન્ય અદાલતોમાં સામાન્ય કાનૂની કાર્યવાહી દ્વારા કોઈ પણ કોન્ટ્રેક્ટ હેઠળ અથવા તેના સંદર્ભમાં પોતાના હકોનો અમલ કરવાથી સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત થાય છે, અથવા જે સમયને મર્યાદિત કરે છે કે જેની અંદર તે આ પ્રકારે પોતાના હકોનો અમલ કરી શકે છે, તે મર્યાદા સુધી શૂન્ય (void) છે."

>

>

આ જોગવાઈના સંબંધિત ભાગના સાદા વાંચન પર એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે જો કરાર કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત સમય કરતાં સમય ટૂંકો કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, તો તે આ જોગવાઈની અંદર આવશે. હાઈકોર્ટ સમક્ષ, અપીલકર્તાએ પંજાબ હાઈકોર્ટની ફૂલ બેંચના પર્લ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની વિરુદ્ધ આત્મારામ, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૦) પંજાબ ૨૩૬ ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો જેમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે આવો કલોઝ વીમો ઉતરાવનાર પોતાના હકોનો અમલ કરશે તે સમયને મર્યાદિત કરતો નથી પરંતુ માત્ર તે સમયગાળાને મર્યાદિત કરે છે જે દરમિયાન કોન્ટ્રેક્ટ જીવંત રહેશે અને તેથી આવો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત નથી. બીજી તરફ સામાવાળા નંબર ૧ એ સેક્ટરી તાલુકા એગ્રીકલ્ચરલ પ્રોડ્યુસ કોઓપરેટિવ માર્કેટિંગ સોસાયટી લિમિટેડ

વિરુદ્ધ ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, (૧૯૮૯) એ.સી.જે. ૨૬ પર આધાર રાખ્યો હતો જેમાં કર્ણાટક હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે બાર મહિનાની આવી શરત હોવા છતાં લિમિટેશનનો સમયગાળો લિમિટેશન એક્ટના અનુચ્છેદ ૪૪ હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવ્યા મુજબ ત્રણ વર્ષનો રહેશે. હાઇકોર્ટે આ કોર્ટના ફૂડ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ ન્યૂ ઇન્ડિયા એસ્યોરન્સ કંપની, [૧૯૯૪] ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૪ ના નિર્ણયનું પાલન કર્યું હતું, જેમાં કલમ ૨૮ દ્વારા લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધના વાસ્તવિક સ્વરૂપની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને લિમિટેશનના સમયગાળાને ઘટાડવામાં આવા કલોઝની અસર પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. અમારી સમક્ષ ટાંકવામાં આવેલા અન્ય બે નિર્ણયો ધ વલ્કન ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ મહારાજ સિંહ અને અન્ય, [૧૯૭૬] ૧ એસ.સી.સી. ૯૪૩ અને ધ બરોડા સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ ધ સત્યનારાયણ મરીન એન્ડ ફાયર ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, (૧૯૧૩) ૧૫ બોમ્બે લો રિપોર્ટર ૯૪૮ હતા. પાછળના કેસમાં પ્રશ્ન હેઠળનો કલોઝ આ પ્રમાણે વંચાતો હતો:

> "૧૨. જમીન--જો કલેમ કરવામાં આવે અને તે નામંજૂર થાય અને આવી નામંજૂરી પછીના ત્રણ મહિનાની અંદર કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી કે દાવો શરૂ કરવામાં ન આવે.... તો આ પોલિસી હેઠળના તમામ લાભો જપ્ત કરવામાં આવશે."

>

>

આ કલોઝનો અર્થ આનાથી વધુ કંઈ ન હતો, એટલે કે, જો કલેમ નકાર્યાના ત્રણ મહિનાની અંદર દાવો દાખલ કરવામાં ન આવે, તો પોલિસી હેઠળના હકો જમ થઈ જશે. બોમ્બે હાઈકોર્ટે ઇંગ્લિશ નિર્ણયોનું પાલન કરતા ઠેરવ્યું કે કોન્ટ્રેક્ટ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત ન હતો કારણ કે કલોઝ લિમિટેશનને મર્યાદિત કરતો ન હતો પરંતુ માત્ર હક નાબૂદ કરતો હતો.

બરોડા સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ કંપની લિમિટેડ (ઉપર મુજબ) માં, બોમ્બે હાઈકોર્ટ સમક્ષ પાંચ ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓએ એવી જોગવાઈ કરી હતી કે 'જો કલેમ કરવામાં આવે અને તે નામંજૂર થાય અને આવી નામંજૂરી પછીના ત્રણ મહિનાની અંદર કોઈ કાર્યવાહી કે દાવો શરૂ ન કરી શકાય તો પોલિસી હેઠળના તમામ લાભો જમ થઈ જશે'. કલેમ નકાર્યાના ત્રણ મહિના પછી દાવો દાખલ થવા પર હાઈકોર્ટે ઠેરવ્યું કે સદર શરત કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ના વ્યાપમાં આવતી ન હતી કારણ કે તે સેક્શન અસ્તિત્વ ધરાવતા હકના અમલ વિશે વાત કરતું હતું અને એવા હક વિશે નહીં કે જે કલેમની અસ્વીકૃતિ પર અને ત્રણ મહિનાના સમયગાળામાં કાર્યવાહી શરૂ ન થવાના કારણે નાબૂદ થઈ ગયો હોય. આ વલણ અપનાવતી વખતે હાઈકોર્ટે હીરાભાઈ વિરુદ્ધ મેન્યુફેક્ચરર્સ લાઈફ

ઈન્સ્યોરન્સ કંપની, (૧૯૧૨) ૧૪ બી.એલ.આર. ૭૪૧ ના અગાઉના એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો જેમાં કલોઝ આ મુજબ હતો:

> "સદર પોલિસીના સંબંધમાં કંપની સામે કોઈ પણ દાવો જે તે કારણ ઉપસ્થિત થયાના એક વર્ષ પછી લાવી શકાશે નહીં."

>

>

લેવાયેલું વલણ એવું હતું કે સદર કલોઝ એવું દર્શાવવા માંગતો હતો કે જો એક વર્ષની અંદર કોઈ દાવો દાખલ કરવામાં ન આવે તો કોઈ પણ પક્ષકાર કોન્ટ્રેક્ટનો અમલ કરવા માટે એકબીજા સામે કોઈ અસ્તિત્વ ધરાવતો હક ધરાવતો હોવાનું ગણાશે નહીં. આ વલણની સાતત્યતા પર શંકા કરવામાં આવી હતી કારણ કે એવું અનુભવાયું હતું કે કલોઝ વીમો ઉતરાવનારના હકોની મુક્તિ કે જમ્ની તરીકે કામ કરતો ન હતો પરંતુ દાવો દાખલ કરવા માટેના સમયને મર્યાદિત કરવા માંગતો હતો અને કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ની અંદર આવતો હતો અને તેથી તે શૂન્ય હતો. બેચલર જે. જેઓ હીરાભાઈના કેસમાં પક્ષકાર હતા તેઓ પણ સંમત થયા કે તે કેસમાં લેવાયેલું વલણ જાળવી રાખવું મુશ્કેલ હતું. આ બે નિર્ણયો પરથી એવું જણાશે કે જ્યાં સુધી કરારમાં કલોઝની ભાષા એવી ન હોય કે જે નિર્ધારિત સમયગાળો પૂરો થવા પર હકો મુક્ત કે જમ્ન કરે છે, ત્યાં સુધી જો

કલોઝ માત્ર તે સમયગાળાને મર્યાદિત કરે છે જેની અંદર કાર્યવાહી શરૂ થવી જોઈએ, તો તે કલમ ૨૮ ની જાળમાં આવશે.

જો કે, આ કોર્ટના વલ્કન ઇન્સ્યોરન્સ કેસ (ઉપર મુજબ) ના નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો જેમાં પોલિસીનો કલોઝ ૧૯ પ્રવર્તમાન કેસ જેવો જ સમાન હતો. તે કલોઝ પર આધાર રાખીને આ કોર્ટે પેરા ૨૩ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

> "અમે એ નક્કી કરવાનું પ્રસ્તાવિત કરતા નથી, કારણ કે તે જરૂરી નથી, કે આર્બિટ્રેશન કરાર સબમિટ કરવા અને આર્બિટ્રેટર્સની નિયુક્તિ માટે એક્ટની કલમ ૨૦ હેઠળ સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા શરૂ કરાયેલી કાર્યવાહી પોલિસીના કલોઝ ૧૯ હેઠળ બાધિત હતી કે નહીં. તે વારંવાર ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે આપો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત નથી અને તે માન્ય છે."

>

>

સામાવાળાના કાઉન્સેલે દલીલ કરી હતી કે સદર અવલોકન સ્પષ્ટપણે ઓબિટર ડિક્ટા (obiter dicta) ના સ્વરૂપમાં હતું અને સાચો કાયદો

પ્રસ્થાપિત કરતું ન હતું. તે એક એવો કેસ હતો જેમાં સામાવાળા નંબર ૧ એ ફેક્ટરી પરિસર, પ્લાન્ટ, મશીનરી, સ્ટોક-ઇન-ટ્રેડ વગેરેની સુરક્ષા પર એડવાન્સ લેવા માટે સામાવાળા નંબર ૨ સાથે કરાર કર્યો હતો. તેમના દ્વારા સામાવાળા-બેંકની તરફેણમાં એક મોર્ગેજ નિષ્પાદિત કરવામાં આવ્યું હતું. બેંકે સમયાંતરે મોર્ગેજ મુકેલી મિલકતોનો વીમો અપીલકર્તા-કંપની પાસે જુદી જુદી ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓ હેઠળ ઉતરાવ્યો હતો, જેની શરતો સમાન હતી. ફેક્ટરી પરિસરમાં આગ ફાટી નીકળી અને ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીને વિધિવત જાણ કરવામાં આવી. સર્વેયરે પોલિસીની શરતો અને નિયમોને ગુકસાન પહોંચાડ્યા વિના ૪૬૨૦/- રૂપિયાના ગુકસાનનો અંદાજ લગાવ્યો. કેટલાક પત્રવ્યવહાર પછી, અપીલકર્તા-ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીએ પોલિસીની શરતો હેઠળ ક્લેમ નકારી કાઢ્યો. ત્યારબાદ સામાવાળા નંબર ૧ એ ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીને લખ્યું કે તેણે ક્લેમ નકારી કાઢ્યો હોવાથી, પક્ષકારો વચ્ચે મતભેદ ઊભો થયો છે અને વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે એકમાત્ર આર્બિટ્રેટરની નિયુક્તિ કરી. તે જ સમયે તેણે ઉલ્લેખ કર્યો કે જો ઇન્સ્યોરન્સ કંપની આર્બિટ્રેટર નામાંકિત કરવા ઈચ્છે તો તે તેમ કરી શકે છે. ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીએ જો કે એવું વલણ અપનાવ્યું કે તેણે ક્લેમ નકારી કાઢ્યો હોવાથી, પોલિસીમાં આર્બિટ્રેશનનો ક્લોઝ નિષ્ક્રિય થઈ ગયો છે અને કોઈ આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહી કાયદેસર રીતે શરૂ કરી શકાય નહીં. આના કારણે સામાવાળા નંબર ૧ એ આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૨૦ હેઠળ અરજી દાખલ કરી. અરજીનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠેરવ્યું કે ક્લોઝ

૧૩ હેઠળ કલેમની અસ્વીકૃતિ પર, વિવાદ આબિટ્રેશન કલોઝ ૧૮ ના વ્યાપમાં આવતો હતો પરંતુ કલોઝ ૧૯ ને ધ્યાનમાં લેતા લિમિટેશન દ્વારા બાધિત હતો. અપીલ પર, દિલ્લી હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું કે કલોઝ ૧૮ તેના વ્યાપમાં મર્યાદિત હતો અને તમામ પ્રકારના વિવાદો અને મતભેદોને આકર્ષિત કરતો ન હતો છતાં આબિટ્રેશનનો સંદર્ભ બાકાત રાખવામાં આવ્યો નથી અને જ્યાં સુધી કલોઝ ૧૯ દ્વારા બાધિત ન થાય ત્યાં સુધી આબિટ્રેશન કલોઝ કાર્યરત રહે છે અને પ્રવર્તમાન કેસમાં તે બાધિત ન હતો કારણ કે સામાવાળા નંબર ૧ એ આબિટ્રેશન પ્રક્રિયા શરૂ કરી હતી જે સમય પૂરો થયો ત્યારે પેન્ડિંગ હતી. તેથી, હાઇકોર્ટે ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમને ઉલટાવી દીધો અને આબિટ્રેટર્સની નિયુક્તિ માટે કેસ રિમાન્ડ કર્યો. ઇન્સ્યોરન્સ કંપની આ મામલો આ કોર્ટ સમક્ષ લાવી. બાર સમક્ષની રજૂઆતો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, આ કોર્ટે ચુકાદાના પેરા ૮ માં અવલોકન કર્યું કે માત્ર એક જ મુદ્દા પર નિર્ણય લેવાની જરૂર છે, એટલે કે, કલોઝ ૧૩ હેઠળ જવાબદારીની અસ્વીકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા, શું એવો વિવાદ ઊભો થયો છે જેને આબિટ્રેશન માટે મોકલી શકાય? તેણે એમ પણ કહ્યું કે પ્રાસંગિક રીતે અન્ય પ્રશ્ન પર પણ સંદર્ભ લેવામાં આવશે કે શું કાર્યવાહી પોલિસીના કલોઝ ૧૯ દ્વારા બાધિત હતી? આ કોર્ટે પ્રથમ મુદ્દાનો નકારાત્મક જવાબ આપ્યો અને તેથી બીજા મુદ્દા પર કોઈ નિર્ણય જરૂરી ન હતો પરંતુ કોર્ટે પ્રાસંગિક રીતે તેનો જવાબ આપ્યો હતો. આ બાબત અગાઉ ઉલ્લેખિત અવલોકન પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે.

આગામી કેસ જે અમે નોંધવા માંગીએ છીએ તે ફૂડ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા (ઉપર મુજબ) છે; સંક્ષિપ્ત હકીકત એ છે કે તેણે, પ્રિન્સિપાલ તરીકે, અમુક શરતો પર યોજા મેળવવા, ફોતરાં ઉતારવા અને સપ્લાય કરવા માટે મિલર્સની નિયુક્તિ કરી હતી. આ મિલર્સ વતી સામાવાળા ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીએ અપીલકર્તાની તરફેણમાં ફિડેલિટી ઇન્સ્યોરન્સ ગેરંટી નિષ્પાદિત કરી હતી જે હેઠળ ભૂતપૂર્વએ કરારના ભંગને કારણે અપીલકર્તાને થયેલા કોઈ પણ નુકસાનની ભરપાઈ કરવાની જવાબદારી લીધી હતી. ગેરંટીની શરતો હેઠળ જ્યારે અપીલકર્તાને જણાયું કે તેને મિલર્સ દ્વારા તેમના સંબંધિત કરારોની શરતો અને નિયમોના ભંગના કારણે નુકસાન થયું છે, ત્યારે તેણે ઇન્સ્યોરન્સ કંપની પાસે નુકસાનની ભરપાઈ કરવા માંગણી કરી. આ માંગણીઓ સંબંધિત મિલર સાથેના કરારની સમાપ્તિની તારીખથી છ મહિના પૂરા થાય તે પહેલાં જ કરવામાં આવી હતી. ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીએ માંગણીઓ સંતોષી ન હતી જેના કારણે અપીલકર્તાઓએ નુકસાનની વસૂલાત માટે દાવા દાખલ કર્યા. તે દાવાઓ ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીઓ સહિત સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ અપીલકર્તાઓની તરફેણમાં મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીઓએ હાઈકોર્ટમાં અપીલો દાખલ કરી જે મંજૂર કરવામાં આવી અને એવું ઠેરવવામાં આવ્યું કે દરેક કેસમાં સંબંધિત ગેરંટીની શરતો યોજાના મિલર્સ સાથેના સંબંધિત કરારોની સમાપ્તિની તારીખથી 'છ મહિના' ના સમયગાળા પછી અપીલકર્તાને ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીઓ સામે દાવો કરવાનો હક આપતી ન હતી. તેથી આ મામલો અપીલમાં આ કોર્ટ સમક્ષ

લાવવામાં આવ્યો હતો.

ફિડેલિટી ઇન્સ્યોરન્સ ગેરંટી હેઠળ સંબંધિત ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીએ અપીલકર્તા દ્વારા માંગણી કરવામાં આવે ત્યારે નિર્દિષ્ટ મર્યાદા સુધી ગુકસાનની ભરપાઈ કરવાની જવાબદારી લીધી હતી, અલબત્ત આ પ્રતિબંધને આધીન "કે કોર્પોરેશન પાસે સદર બોન્ડ હેઠળ કરારની સમાપ્તિની તારીખથી છ મહિના પૂરા થયા પછી કોઈ હક રહેશે નહીં, એટલે કે ચોખાના મિલર સાથેના કરાર". આ પ્રતિબંધાત્મક કલોઝના સાદા વાંચન પર, એ સ્પષ્ટ છે કે જો અપીલકર્તા કરાર હેઠળ તેના હકોનો અમલ કરવા ઈચ્છતો હોય, તો તેણે કરારની સમાપ્તિના 'છ મહિના' ની અંદર તેમ કરવું જોઈએ અને જો તે તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો કરાર હેઠળનો તેનો હક નાબૂદ થઈ જશે. તેથી, અપીલકર્તા માટે તેના હકોનો દાવો કરવા માટે છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર ઇન્સ્યોરન્સ કંપની પાસે તેનો કલેમ નોંધાવવો અનિવાર્ય હતો, તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જતાં હક જમ થઈ જશે. આ કોર્ટે, તેથી, ઠેરવ્યું કે ઉલ્લેખિત પ્રતિબંધ હેઠળ દાવાઓ બાધિત હતા કારણ કે તેઓ સ્વીકાર્ય રીતે ઇન્સ્યોરન્સ કંપની દ્વારા માંગણીઓ નકારી કાઢ્યા પછી છ મહિના પૂરા થવા પર હકો નાબૂદ થઈ ગયા પછી દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા.

સહાય, જેઓએ એક અલગ પરંતુ સહમતી આપતો ચુકાદો લખ્યો હતો, તેમણે ફિડેલિટી ઇન્સ્યોરન્સ ગેરંટીનો કલોઝ (જે અમે અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો છે)

ટાંક્યો અને પછી પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો કે 'આનો અર્થ શું થાય? આવા કલોઝ પર કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ની શું અસર થાય? એ નિર્દેશ કરતા કે સદર કલમ ૨૮ ઇંગ્લિશ કાયદાથી એક વિચલન હતું (ઇંગ્લિશ કાયદામાં આવો કોઈ વૈધાનિક પ્રતિબંધ નથી) વિદ્વાન ન્યાયાધીશ અવલોકન કરે છે કે:

> "ભલે કલમ ૨૮ નો શબ્દપ્રયોગ સ્પષ્ટ છે અને સામાન્ય કાનૂની લિમિટેશનના સમયગાળાને ઘટાડતા કોઈ પણ કરારને શૂન્ય જાહેર કરીને મૂળ પર જ પ્રહાર કરે છે, અદાલતો કરાર દ્વારા હક નાબૂદ કરવા અને લિમિટેશન ઘટાડવા વચ્ચે ઇંગ્લિશ અદાલતો દ્વારા કરાયેલા તફાવતથી પ્રભાવિત થઈ છે."

>

>

કરારની વિવિધ શરતોની ભાષાનો ઉલ્લેખ કરતા, વિદ્વાન ન્યાયાધીશ પેરા ૮ માં નીચે મુજબ ઠેરવે છે:

> "કરાર પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તે એવો કોઈ કલોઝ ધરાવતો નથી કે જેને કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ની વિરુદ્ધ કહી શકાય કે તે કંપની દ્વારા દાવો કરાયા મુજબ અને હાઈકોર્ટ દ્વારા ઠેરવ્યા મુજબ કરારના નિર્ધારણની તારીખથી છ મહિનાની અંદર દાવો દાખલ કરવાનો કોઈ પ્રતિબંધ લાદે છે. જે સંમતિ

આપવામાં આવી હતી તે એ હતી કે કરારની સમાપ્તિની તારીખથી છ મહિના પૂરા થયા પછી સદર બોન્ડ હેઠળ અપીલકર્તા પાસે કોઈ હક રહેશે નહીં. આને દાવો દાખલ કરવા માટે પૂરા પાડવામાં આવેલા લિમિટેશનના સામાન્ય સમયગાળાને ઘટાડવા તરીકે અર્થઘટન કરી શકાય નહીં. જો તેનું આ રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવે તો તે કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ નું ઉલ્લંઘન કરવાનું જોખમ ઊભું કરી શકે છે. તે માત્ર અપીલકર્તાના કરારની સમાપ્તિની તારીખથી છ મહિના પછી તેના કલેમ વિશે જણાવવાના હક પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. તે ઇંગ્લિશ નિર્ણયોમાં અને આપણી પોતાની કોર્ટ દ્વારા સ્પષ્ટ કરાયેલા સિદ્ધાંતને અનુરૂપ છે કે ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીઓને લાંબા સમય સુધી અંધારામાં રાખવી જોઈએ નહીં અને સુવિધા તથા ચોક્કસતા બંને માટે તેમને તેમની જવાબદારીઓ વિશે તાત્કાલિક માહિતગાર કરવા જોઈએ. હાઈકોર્ટે ભૂલથી તેનું એવું અર્થઘટન કર્યું કે છ મહિના પછી તેના કલેમના અમલીકરણનો હક છોડી દેવામાં આવ્યો છે."

>

>

ઉપર ઉલ્લેખિત કેસ લો પરથી જે કાનૂની પરિસ્થિતિ ઉભી થાય છે તે એ છે કે એક કરાર જે અસરમાં લિમિટેશનના સમયગાળાને ઘટાડવાનો પ્રયાસ કરે છે અને કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત સમયગાળા કરતાં ટૂંકો સમયગાળો નક્કી કરે છે તે કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ નું ઉલ્લંઘન કરવા બદલ શૂન્ય ગણાશે. તે એટલા માટે

છે કારણ કે આવો કરાર કરાર હેઠળ નિર્ધારિત સમયગાળો પૂરો થયા પછી પક્ષકારને કોર્ટમાં તેનો હક લાગુ કરવાથી રોકવાનો પ્રયાસ કરશે, ભલે તેનો હક લાગુ કરવા માટે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત સમયગાળો હજી પૂરો થયો ન હોય. પરંતુ એવા કરારો હોઈ શકે છે જે હકના અમલીકરણ માટેના સમયને ઘટાડવાનો પ્રયાસ કરતા નથી પરંતુ જો કરાર દ્વારા નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં ન આવે તો હક પોતે જ જમ કરવાનો અથવા છોડી દેવાની જોગવાઈ કરે છે. કરારમાં આવો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ની અંદર આવશે નહીં. આને અલગ રીતે કહીએ તો, કલમ ૨૮ ને ધ્યાનમાં લેતા લિમિટેશનના સમયગાળામાં ઘટાડો કરવો અનુમતિપાત્ર નથી પરંતુ જો નિર્દિષ્ટ સમયની અંદર તેનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો હક પોતે જ નાબૂદ થવો અનુમતિપાત્ર છે અને તેનો અમલ કરી શકાય છે. જો ઇન્સ્યોરન્સની પોલિસી એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો કલેમ કરવામાં આવે અને તે નામંજૂર થાય અને પોલિસીમાં જણાવેલા સમયની અંદર કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં ન આવે, તો પોલિસીમાંથી વહેતા લાભો નાબૂદ થઈ જશે અને ત્યારબાદની કોઈ પણ કાર્યવાહી સમય-બાધિત રહેશે. આવો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ ના વ્યાપની બહાર રહેશે. આ, ટૂંકમાં, સુસ્થાપિત કાનૂની પરિસ્થિતિ જણાય છે. અમે હવે તેને આ કેસની હકીકતો પર લાગુ કરી શકીએ છીએ.

હવે આપણે સૌપ્રથમ પડકારાયેલા ચુકાદામાં હાઈકોર્ટ દ્વારા વ્યક્ત

કરાયેલા વલણને નોંધીએ. આ મુદ્દા પરનો નિષ્કર્ષ ચુકાદાના પેરા ૧૨ માં ઉપલબ્ધ છે જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

> "Instant કેસમાં, ઇન્સ્યોરન્સના કોન્ટ્રેક્ટનો કલોઝ ૧૯ માત્ર એટલું જ જણાવે છે કે વીમો ઉતરાવનાર નુકસાની થયાની તારીખથી બાર મહિના પૂરા થાય તે પહેલાં તેનો કલેમ લાગુ કરશે. તે વીમો ઉતરાવનારને તે સમયગાળા પછી દાવો દાખલ કરવાથી સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધિત કરતો નથી. લિમિટેશન એક્ટ હેઠળ, ઇન્સ્યોરન્સના કોન્ટ્રેક્ટ હેઠળ બાકી નુકસાની માટે દાવો દાખલ કરવા માટે એક વિશિષ્ટ આર્ટિકલ છે. ઇન્સ્યોરન્સના કોન્ટ્રેક્ટમાં લિમિટેશનના સમયગાળાને ઘટાડતો કોઈ પણ કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત રહેશે. જો ઇન્સ્યોરન્સના કોન્ટ્રેક્ટના કલોઝ ૧૯ નું આ રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવે, તો તે લિમિટેશનના સમયગાળાને નુકસાન કે નુકસાની થયાની તારીખથી બાર મહિના સુધી મર્યાદિત કરે છે અને તે વીમો ઉતરાવનારના હકોને ગંભીર નુકસાન પહોંચાડશે. ઇન્સ્યોરન્સ ઉતરાવનાર નુકસાન થયાની તારીખથી ૧૨ મહિનાના સમયગાળા પછી કલેમ નકારી કાઢીને વીમો ઉતરાવનારના કલેમને ખૂબ જ સારી રીતે હરાવી શકે છે."

>

>

હાઈકોર્ટે એ વિશ્લેષણ સાથે શરૂઆત કરી હતી કે શું કલોઝ લિમિટેશનના સમયગાળાને મર્યાદિત કરે છે કે હક નાબૂદ કરે છે પરંતુ આખરે તેનો નિષ્કર્ષ એવા આધારે આપ્યો કે કોન્ટ્રેક્ટ અન્યાયી (unconscionable) છે – એક એવો આધાર જે પક્ષકારો દ્વારા દલીલ કરવામાં આવ્યો નથી. હાઈકોર્ટ આગળ એવું કહેવા આગળ વધે છે:

> "લિમિટેશન એક્ટના અનુચ્છેદ ૪૪(બી) હેઠળ, લિમિટેશનનો સમયગાળો કલેમ નકારવાની તારીખથી શરૂ થાય છે. ત્યારબાદ, એ સ્પષ્ટ છે કે ઈન્સ્યોરન્સના કોન્ટ્રેક્ટનો કલોઝ ૧૯ માત્ર તે સમયગાળો નિર્ધારિત કરે છે જે દરમિયાન વીમો ઉતરાવનાર દ્વારા ઈન્સ્યોરન્સ કંપની સમક્ષ કલેમ રજૂ કરવાનો હોય છે અને તે, કોઈ પણ રીતે, તે પ્રકારનો દાવો દાખલ કરવા માટે લિમિટેશન એક્ટ હેઠળ નિર્ધારિત લિમિટેશનના સમયગાળાને ઘટાડતો નથી."

>

>

આ કોર્ટ સમક્ષ ફૂડ કોર્પોરેશનના કેસમાં અગાઉ ટાંકવામાં આવેલા કલોઝની તુલના પ્રવર્તમાન કેસના કલોઝ સાથે તરત જ કરી શકાય છે. તે કેસમાં કોન્ટ્રેક્ટે કહ્યું હતું કે કરારની સમાપ્તિથી છ મહિના પછી હક નાબૂદ થઈ જશે. સદર કલોઝ માન્ય જણાયો હતો કારણ કે તે એવું કહેવા આગળ વધતો ન હતો કે

હક જીવંત રાખવા માટે છ મહિનાની અંદર દાવો પણ દાખલ કરવો જરૂરી હતો. તે અનુસાર, તેનો અર્થ એવો કરવામાં આવ્યો હતો કે ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીને કલેમ કરીને તે સમયગાળા દરમિયાન હકનો દાવો કરવો જરૂરી હતો. તેથી એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે કલોઝ હક પોતે જ નાબૂદ કરતો હતો અને તેથી કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત ન હતો. આવા કલોઝ સામાન્ય રીતે ઇન્સ્યોરન્સ કોન્ટ્રેક્ટ્સમાં જોવા મળે છે તેનું કારણ એ છે કે કલેમ રજૂ કરવામાં અયોગ્ય વિલંબ ખોટા કલેમની શક્યતાઓ ખોલી શકે છે જેને વાજબી ચોક્કસતા સાથે ચકાસવું મુશ્કેલ બની શકે છે કારણ કે ત્યાં સુધીમાં ચાદશક્તિ ઝાંખી થઈ ગઈ હોય અને જમીનની પરિસ્થિતિ પણ બદલાઈ ગઈ હોય. આવા કેસોમાં સમય વીતી જવો ઇન્સ્યોરન્સ ઉતરાવનાર માટે ઘણો ખર્ચાળ સાબિત થઈ શકે છે અને તેથી એ આશ્ચર્યજનક નથી કે ઇન્સ્યોરન્સ ઉતરાવનાર એવો આગ્રહ રાખશે કે જો નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર કલેમ કરવામાં ન આવે, તો હક પોતે જ નાબૂદ થઈ જશે. આવો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત રહેશે નહીં.

ઉપરોક્ત કાનૂની તફાવતને ધ્યાનમાં રાખીને આપણે હવે પ્રવર્તમાન કેસની હકીકતો પર વિચાર કરી શકીએ. બંને ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓ બાર મહિનાના સમયગાળા માટે હતી અને વીમો ઉતરાવનારની મિલકતને તોફાન અને હડતાળને કારણે થયેલા નુકસાનને આવરી લેતું એક 'રાયટ એન્ડ સ્ટ્રાઈક' એન્ડોર્સમેન્ટ ધરાવતી હતી. યુનિટમાં તા. ૨૬/૦૩/૧૯ 起 ૭૭ થી હડતાળ

હોવાને કારણે ઉત્પાદન અટકી ગયું હતું અને મેનેજમેન્ટને માલ હટાવવાની મંજૂરી ન હોવાથી યુનિટને ભારે નુકસાન અને ક્ષતિ થઈ હતી જેના માટે કલેમ કરવામાં આવ્યો હતો જે કલેમ ઇન્સ્યોરન્સ ઉતરાવનાર દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો. વીમો ઉતરાવનારે નોટિસ બજાવી અને પછી દાવો દાખલ કર્યો. ઇન્સ્યોરન્સ કંપની દ્વારા જે આધારો પર દાવાનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો તેમાંનો એક આધાર અગાઉ ઉલ્લેખિત કલોઝ ૧૯ અને ૧૨ ની ભાષા પર આધારિત હતો.

કલોઝ ૧૯ ની શરતોમાં એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ પણ સંજોગોમાં કંપની નુકસાન કે નુકસાની થયાના બાર મહિના પૂરા થયા પછી કોઈ નુકસાન કે નુકસાની માટે જવાબદાર રહેશે નહીં, સિવાય કે સદર કલેમ કોઈ પેલિંગ કાનૂની કાર્યવાહી કે આબિટ્રેશનનો વિષય હોય. અહીં કલેમ કોઈ કાર્યવાહી કે આબિટ્રેશન કાર્યવાહીને આધીન ન હતો. કલોઝ કહે છે કે જો કોઈ નુકસાન કે નુકસાની થયાના બાર મહિનાની અંદર કલેમ રજૂ કરવામાં ન આવે, તો ઇન્સ્યોરન્સ કંપની જવાબદાર રહેશે નહીં. એ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે સદર બાર મહિનાના સમયગાળા દરમિયાન કોઈ કલેમ કરવામાં આવ્યો ન હતો કે કોઈ આબિટ્રેશન કાર્યવાહી પેલિંગ ન હતી. કલોઝ તેથી હક પોતે જ નાબૂદ કરવાની અને પરિણામે જવાબદારી પણ નાબૂદ કરવાની અસર ધરાવે છે. પ્રવર્તમાન કેસની હકીકતો જુઓ. ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીને તા. ૨૮/૦૪/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા અને

તા. ૧૦/૦૫/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા હડતાળ વિશે જાણ કરવામાં આવી હતી. વીમો ઉતરાવનારને જાણ કરવામાં આવી હતી કે પોલિસી હેઠળ તેની કોઈ જવાબદારી નથી. આ બાબત તા. ૨૨/૦૮/૧૯૭૭ ના પત્ર દ્વારા દોહરાવવામાં આવી હતી. આમ છતાં તેના બાર મહિના કરતાં વધુ સમય પછી તા. ૨૫/૧૦/૧૯૭૮ ના રોજ માંગણીની નોટિસ આપવામાં આવી હતી અને દાવો તા. ૦૨/૦૬/૧૯૮૦ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. આવા વિલંબને ટાળવા અને આવા વિલંબિત ક્લેમને નિરુત્સાહ કરવા માટે જ આવી ઇન્સ્યોરન્સ પોલિસીઓ કલોઝ ૧૯ જેવો કલોઝ ધરાવે છે. તેનું કારણ એ છે કે જો ક્લેમ ત્વરિતતા સાથે રજૂ કરવામાં આવે તો તેને સરળતાથી ચકાસી અને સેટલ કરી શકાય છે પરંતુ જો તે બીજી રીતે હોય, તો અમને નથી લાગતું કે ઇન્સ્યોરન્સ ઉતરાવનાર માટે તેને ચકાસવું શક્ય બનશે કારણ કે પુરાવા સંપૂર્ણપણે ઉપલબ્ધ ન હોઈ શકે અને યાદશક્તિ પણ ઝાંખી થઈ ગઈ હોઈ શકે. જમીનો કલોઝ ૧૨ પણ એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો ક્લેમ કરવામાં આવે પરંતુ તે નામંજૂર થાય, તો આવી નામંજૂરી પછીના ત્રણ મહિનાની અંદર કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી કે દાવો શરૂ કરવો જ જોઈએ; તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જતાં પોલિસી હેઠળના તમામ લાભો જપ્ત થઈ જશે. તેથી, કોઈપણ ડ્રિફ્ટિકોણથી જોતા, હક નાબૂદ થઈ ગયા પછી દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે. આ જ કારણ છે કે વલ્કન ઇન્સ્યોરન્સ કેસ (ઉપર મુજબ) માં સમાન શરતોમાં રહેલા કલોઝનું અર્થઘટન કરતી વખતે આ કોર્ટે કહ્યું હતું: "તે અલગથી ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે આવો કલોઝ કોન્ટ્રેક્ટ

એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ બાધિત નથી". ભલે કરાયેલા અવલોકનો ઓબિટર ડિક્ટાના સ્વરૂપમાં હોય, અમે માનીએ છીએ કે તેઓ કલોઝના સાચા વાંચન પર આગળ વધે છે.

ઉપરોક્ત કારણોસર, અમે આ અપીલ મંજૂર કરીએ છીએ, નીચેની અદાલતોની ડિકી, હુકમ અને ચુકાદાઓને બાજુ પર રાખીએ છીએ અને નિર્દેશ કરીએ છીએ કે દાવો સમગ્ર પ્રક્રિયા દરમિયાન ખર્ચના કોઈ હુકમ વિના ફગાવી દેવામાં આવશે.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવેલ છે.

એચ.કે.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.